

رابطه بین سوگیری‌های شناختی و وسوسه در افراد مبتلا به وابستگی به مواد افیونی:

نقش تعدیل‌کنندگی خصوصیات شخصیت

مهدیه رحمانیان*

استادیار گروه روان‌شناسی دانشگاه پیام نور

(تاریخ وصول: 94/08/21 - تاریخ پذیرش: 94/11/19)

The Relationship Between Cognitive Biases and Craving in Opium Dependent Individuals: The Moderator Role of Personality Characteristics

Mahdiah Rahmaniyan

1. Assistant Professor in Psychology, Payame Noor University

(Received: Nov. 11, 2016 - Accepted: Feb. 07, 2015)

Abstract

Introduction: According to recent researches, biases in information processing and its relation with other factors such as craving and personality traits play a vital role in the etiology and maintenance of drug dependence disorders. The aim of the present study was to investigate the moderator role of personality characteristics on relationship between cognitive biases and craving in opium dependent individuals. **Method:** To do so, 100 male opiate dependent individuals were selected by convenience sampling. The primary data collection was conducted using Prob Dot task, Memory Recognition task, Word-stem Completion test, Craving Beliefs Questionnaire and Neo big five Personality Scale. The data were analyzed using hierarchical regression analysis. **Findings:** The results indicated that personality variables moderated the relationship between craving with attentional bias and implicit memory bias, but these factors did not have any effect on the relationship between craving and explicit memory bias. **Conclusion:** The results showed that automatic cognitive processes such as attention and implicit memory are bottom-up processes and tend to be affected by personality traits, whereas consciousness cognitive processes such as explicit memory is top-down processing and is influenced by individuals' conception.

Keywords: Memory bias, Attentional bias, Personality traits, Craving, Opiate dependence disorder.

چکیده

مقدمه: بر اساس تحقیقات اخیر، سوگیری در پردازش اطلاعات و ارتباط آن با سایر فاکتورها مثل وسوسه و خصوصیات شخصیتی نقش مهمی را در سبب‌شناسی و نگهداری اختلالات وابستگی به مواد بازی می‌کنند. هدف از پژوهش حاضر بررسی نقش تعدیل‌کنندگی خصوصیات شخصیت بر رابطه بین سوگیری‌های شناختی و وسوسه است. روش: به این منظور 100 نفر از افراد مذکر وابسته به مواد افیونی با روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شدند. داده‌های پژوهش با اجرای آزمایش‌های پروب دات، حافظه بازشناسی، تکمیل کلمات ناتمام، پرسشنامه عقاید وسوسه‌انگیز و مقیاس پنج عاملی شخصیت نئو جمع‌آوری گردید. داده‌های پژوهش با تحلیل رگرسیون سلسله‌مراتبی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. **یافته‌ها:** نتایج نشان داد که برخی از خصوصیات شخصیتی می‌توانند نقش تعدیل‌کنندگی را در رابطه بین وسوسه و سوگیری توجه و حافظه ضمنی بازی کنند، اما این ویژگی‌ها اثری در رابطه بین وسوسه و سوگیری حافظه آشکار نداشتند. **نتیجه‌گیری:** نتایج پژوهش حاکی از آن بود که پردازش‌های شناختی خودکار مثل توجه و حافظه ضمنی، پردازش‌های پایین به بالا هستند و تحت تأثیر خصوصیات شخصیت فرد قرار می‌گیرند، در حالی که پردازش‌های شناختی آگاهانه مثل حافظه آشکار، پردازش بالا به پایین هستند و تحت تأثیر ادراک فرد قرار می‌گیرند.

واژگان کلیدی: سوگیری حافظه، سوگیری توجه، خصوصیات شخصیت، وسوسه، اختلال وابستگی به مواد افیونی.

* Corresponding author Email: mahdiehrhmn@yahoo.com

مقدمه

طرح‌واره‌های ناکارآمد توجه بسیاری از محققان را به خود جلب کرده است (بک و کلارک³، 1997). بر اساس نظریه‌های پردازش اطلاعات، افراد مبتلا به وابستگی به مواد نمی‌توانند اطلاعات را به خوبی پردازش کنند و تقریباً در 70 درصد از این افراد نقص‌های عصب‌شناختی وجود دارد؛ بنابراین بررسی پردازش شناختی در افراد سوءمصرف کننده مواد در موفقیت درمان بسیار مهم است (هرنینگ⁴، 1996). علاوه بر این، عوامل شناختی مهم‌ترین پیش‌بینی کننده‌ها در عود مصرف رفتارهای اعتیادی مثل اعتیاد به مواد، الکلیسم، پرخوری و قمار است.

بر اساس مدل‌های شناختی، سوگیری در پردازش‌های شناختی نقش مهمی در سبب‌شناسی و ماندگاری اختلالات روان‌شناختی بازی می‌کند (آیزنک⁵، 1992). تمایل به قضاوت اشتباه به خاطر فاکتورهای شناختی سوگیری شناختی⁶ نامیده می‌شود (میلر، وندوم و مک بروستر⁷، 2009). سوگیری شناختی نوعی برتر گزینی سازمان‌یافته در توجه و پردازش محرک‌های محیطی است (اسپر و استوپا، 2002؛ به نقل از ترخان و احمدی لاشکی، 1393). بر اساس نظر میلر و همکاران (2009) انواع متعددی از سوگیری‌های شناختی وجود دارد مثل خطا در قضاوت‌های آماری، نگرش‌های اجتماعی، توجه و حافظه که در تمام انسان‌ها رایج است. سوگیری صرفاً به این خاطر که افراد به برخی چیزها اعتقاد دارند اتفاق نمی‌افتد، بلکه به خاطر پردازش‌های توجه

امروزه سوءمصرف مواد یک مسئله مهم در زمینه سلامت عمومی است که پریشانی‌های قابل ملاحظه‌ای را برای خانواده‌ها و جوامع ایجاد کرده است؛ بنابراین شناخت جنبه‌های متفاوت این پدیده پیچیده بسیار حائز اهمیت است. نظریه‌های متعددی در مورد مفاهیم و سبب‌شناسی اعتیاد مطرح گردیده که هر نظریه جنبه خاصی از این پدیده را مدنظر قرار داده است. یکی از نظریه‌های مطرح در این زمینه نظریه‌های شناختی هستند. نظریه‌های شناختی نشان می‌دهند که چگونه شناخت، باورها و افکار افراد می‌تواند هیجان‌ات و رفتارهایشان را شکل دهد. یکی از معروف‌ترین مدل‌های شناختی توسط بک و همکاران (بک، رایت، نیومن و لیز¹، 1993) معرفی گردید. بر اساس این مدل برخی نشانه‌ها، چه درونی (مثل احساسات و علایم بدنی) و چه بیرونی (محرک‌های مرتبط با مصرف مواد) می‌توانند برخی باورها را در افراد مبتلا به سوءمصرف مواد فعال نمایند. در نتیجه این باورها منجر به ایجاد افکار خودآیندی می‌گردد که باعث افزایش وسوسه² و تمایل به مصرف مواد می‌شود. در نهایت جهت کاهش وسوسه، افکار فرد به وی کمک می‌کند تا راهبردهایی برای جستجو و مصرف مواد بیابد. به همین خاطر درمان‌های شناختی برای افراد مبتلا به سوءمصرف مواد بر تغییر باورها و افکار ناکارآمد توسط خودنظاره‌گری مراجع بر تأثیرمحرک‌های محیطی تأکید دارد (بک و همکاران، 1993). در سال‌های اخیر عوامل شناختی مثل یادگیری، توجه و حافظه، پردازش اطلاعات و ارتباط آن با

3. Beck & Clark

4. Herning

5. Eysenck

6. Cognitive bias

7. Miller, Vandome & McBrewster

1. Beck, Wright, Newman & Liese

2. Craving

مهديه رحمانیان: رابطه بین سوگیری های شناختی و وسوسه در افراد مبتلا به وابستگی به مواد افیونی: نقش تعدیل کنندگی ...

2015؛ بوندراکر، پرینز و وایرز⁹؛ 2015). بر اساس نظر وست و هاردی¹⁰ (2005) اعتیاد در افرادی اتفاق می افتد و ادامه پیدا می کند که تمایل به توجه بیشتر و به خاطر آوردن انتخابی اطلاعات مربوط به مواد داشته باشند. مدل دارو عصب روان شناختی فرانکن¹¹ (2003) پیشنهاد می کند که پردازش های شناختی از یک طرف نقش تعدیل کنندگی را در رابطه بین محرک های مربوط به مواد و پاسخ ابتدایی فرد به این محرک ها و از طرف دیگر پاسخ های رفتاری بعدی وی (برای مثال مصرف مواد و عود مصرف) دارد. بر اساس این مدل از بین این پردازش های شناختی، پردازش انتخابی توجه نسبت به محرک های مربوط به مواد مهم ترین نقش را در ادامه مصرف مواد بازی می کند. مطالعات و پژوهش های متعددی با استفاده از تکالیف پردازش اطلاعات سوگیری توجه نسبت به محرک های مربوط به مواد را در مصرف کنندگان مواد مختلف از جمله نیکوتین، الکل، مواد افیونی و کوکائین مورد بررسی قرار داده اند (بروس و جونز¹²، 2006؛ رایینز و اهرمن¹³، 2004) و تمامی آن ها تأییدکننده سوگیری توجه در این افراد هستند. برای مثال رحمانیان، میرجعفری و حسنی (1384) سوگیری توجه در افراد وابسته به مواد افیونی، کسانی که عود مصرف داشته اند، ترک کرده و بهنجار را مورد بررسی قرار داده اند. نتایج نشان دهنده سوگیری توجه نسبت به محرک های مربوط به مواد در افراد وابسته به مواد و افراد دارای عود مصرف بود. علاوه بر این، نتایج نشان داد که زمان واکنش نسبت به محرک های

و حافظه اتفاق می افتد (وست و هاردی¹، 2005). سوگیری توجه² نوعی سوگیری شناختی است که در آن توجه انتخابی به محرک های هیجانی اختصاص داده می شود و محرک های خشی نادیده گرفته می شوند (آیزنک و کیان، 2000). سوگیری حافظه³ نیز نوع دیگری از سوگیری شناختی است که منجر به افزایش حافظه برای یادآوری موضوعات و حوادث خاص می شود. تمرکز اکثر پژوهش ها روی دو نوع سوگیری حافظه است؛ یعنی سوگیری حافظه آشکار⁴ آشکار⁴ و سوگیری حافظه ضمنی⁵. حافظه آشکار شامل پردازش ها و یادآوری هوشیار و آگاهانه خاطرات گذشته است. سوگیری حافظه آشکار به این معنا است که در آزمون های یادآوری خودآگاه، پردازش اطلاعات هیجانی بهتر از اطلاعات خشی صورت می گیرد. حافظه ضمنی وابسته به پردازش های خودکار است و سوگیری حافظه ضمنی زمانی اتفاق می افتد که در آزمون حافظه ناخودآگاه اطلاعات هیجانی بهتر از اطلاعات خشی بازشناسی و یادآوری می شوند (ویلیامز، واتز، مک لئود و متیوس⁶، متیوس⁶، 1997).

پژوهش های متعددی بر روی سوگیری های شناختی در اختلالات متعدد از جمله افراد مبتلا به اختلال سوء مصرف مواد و وابستگی به مواد صورت گرفته است (وایرز، ستلزل، گلاوین، پارک، پاولزاک و همکاران⁷؛ 2015؛ وود، هاشماکرز، رینک و بکر⁸،

1. West & Hardy
2. Attentional bias
3. Memory bias
4. Explicit memory bias
5. Implicit memory bias
6. Williams, Watts, MacLeod & Mathews
7. Wiers, Stelzel, Gladwin, Park, Pawelczack, et al.
8. Woud, Hutschemaekers, Rinck & Becker

9. Boendermaker, Prins, & Wiers
10. West & Hardy
11. Franken
12. Bruce & Jones
13. Robbins & Ehrman

علاوه بر این، اخیراً پژوهش‌های زیادی در زمینه وجود سوگیری‌های حافظه در اختلالات مختلف روان‌شناختی مثل افسردگی (بینی و آرنِت³، 2008؛ واتکینز، مارتین و استرن⁴، 2008) اضطراب (روسو، ویتوک، رابرسون، داتون، جورجیو و فوکس⁵، 2006)، اختلالات خوردن (سباستین، ویلیامسون و بلوین⁶، 2005) و درماندگی (نظری، زمانی اصل و احمدی؛ 1393) صورت گرفته است که اختلالات وابسته به مواد هم از این امر مستثنی نبوده‌اند. فرانکن، روسو و هونک⁷ (2003) سوگیری حافظه آشکار نسبت به تصاویر مرتبط با الکل را در افراد الکلیسم و بهنجار با هم مقایسه کردند. نتایج نشان داد که افراد الکلیسم در مقایسه با افراد بهنجار سوگیری حافظه بیشتری نسبت به محرک‌های مرتبط با الکل نشان دادند. در پژوهش دیگری فهر، ویدنمان و هرمن⁸ (2006) عملکرد حافظه افراد سیگاری و غیرسیگاری را در طی آزمایش استروپ مورد ارزیابی قرار دادند. نتایج نشان دهنده اثر تداخلی واژه‌های مرتبط با سیگار در افراد سیگاری بود که باعث افزایش سوگیری حافظه در این افراد و حساسیت نسبت به محرک‌های مربوط به مواد شد. در مطالعه دیگری که توسط واتر و ویمز⁹ (2006) صورت گرفت رابطه بین توجه انتخابی، سوگیری حافظه، خطاهای شناختی و اضطراب نوجوانان به اثبات رسید. در پژوهش بین فرهنگی که توسط رحمانیان و جنا (2012) با هدف بررسی سوگیری‌های حافظه در افراد وابسته به مواد افیونی

مربوط به مواد با وسوسه مصرف مواد، مدت مصرف و میزان مصرف همبستگی داشت. در پژوهش دیگری ماریسن و همکاران (ماریسن، فرانکن، واترز، بلانکن، وان دن برینک و هندریکس¹، 2006) به بررسی اثر تعدیل سوگیری توجه روی عود مصرف در ترک‌کنندگان مصرف هروئین قبل و بعد از کامل شدن درمان پرداختند. نتایج نشان داد که سوگیری توجه پیش‌بینی کننده موفقیت درمان است و در افرادی که قبل از درمان سوگیری توجه تعدیل شد، ریسک عود مصرف کمتر از گروهی بود که سوگیری توجه بیشتری داشتند. نتایج این پژوهش توسط باریر، استورت، بروس و جونز² (2007) مورد تأیید قرار گرفت. در پژوهش دیگری که توسط رحمانیان، جنا و میرجعفری (2009) صورت گرفت نشان داده شد که هم افراد وابسته به مواد افیونی و هم افراد سیگاری نسبت به محرک‌های مربوط به مواد سوگیری داشتند؛ ولی زمان واکنش افراد وابسته به افیونی نسبت به محرک‌های مربوط به مواد طولانی‌تر از افراد سیگاری بود. این نتایج تأییدکننده تأثیر متفاوت مواد بر سوگیری توجه در گروه‌های مختلف مصرف‌کننده مواد بود. صالحی فدردی و ضیایی (2010) با استفاده از تست استروپ سوگیری توجه را در سوءمصرف کنندگان ایرانی مورد بررسی قرار دادند. نتایج نشان داد همه شرکت‌کنندگان سوءمصرف کننده نسبت به گروه کنترل سوگیری توجه بیشتری به محرک‌های مربوط به مواد نشان دادند و این سوگیری با جنسیت مرتبط نبود.

3. Beenev & Arnett

4. Watkins, Martin & Stern

5. Russo, Whittuck, Roberson, Dutton, Georgiou & Fox

6. Sebastian, Williamson & Blouin

7. Franken, Rosso & van Honk

8. Fehr, Wiedenmann & Herrmann

9. Watts & Weems

1. Marissen, Franken, Waters, Blanken, van den Brink & Hendriks

2. Bearre, Sturt, Bruce & Jones

مهديه رحمانیان: رابطه بین سوگیری های شناختی و وسوسه در افراد مبتلا به وابستگی به مواد افیونی: نقش تعدیل کنندگی ...

آلبری و همکاران (آلبری، شارما، نویس، فرینگز و موس³، 2015) در الکی‌های اجتماعی مورد تأیید قرار گرفت.

یکی دیگر از چالش‌های نظری عمده در زمینه اعتیاد بررسی اثر پردازش‌های شناختی روی وسوسه مصرف مواد است. وسوسه یکی از مهم‌ترین عواملی است که در موفقیت درمان و تداوم ترک در اختلالات وابستگی به مواد نقش دارد (گری⁴، 2007). وسوسه به معنای تمایل به تجربه مجدد اثر مواد روان‌گردانی است که قبلاً تجربه شده‌اند. فرانکن اعتقاد دارد که وسوسه حالت هیجانی اعتیاد است و با محرک‌هایی که با اثر تقویتی مواد مرتبط هستند همبستگی دارد (فرانکن، 2003). مطالعات زیادی به بررسی رابطه بین سوگیری‌های شناختی و وسوسه پرداخته‌اند و نشان داده‌اند که زمان واکنش طولانی‌تر به نشانه‌های مربوط به مواد در مقایسه با محرک‌های خشی منعکس کننده وجود وسوسه مواد است (لاشر، چاندلر و بال⁵، 2004؛ فیلد، مگ و برادلی⁶، 2006؛ کاکس، فاداردی و فوتوز⁷، 2006). برای مثال فیلد و استوود⁸ (2005) نشان دادند که سوگیری توجه نسبت به محرک‌های مربوط به الکل با انگیزه و وسوسه برای نوشیدن الکل مرتبط است. در مطالعه دیگری ماریسن و همکاران (2006) نشان دادند رابطه مثبتی بین وسوسه و سوگیری توجه وجود دارد. علاوه بر این، سوگیری توجه می‌تواند پیش‌بینی کننده عود مصرف پس از ترک باشد. این نتایج همسو با نتایج پژوهش رحمانیان، میرجعفری و حسینی (1385)

انجام شد، نتایج نشان داد افراد وابسته به مواد افیونی با ملیت ایرانی و هندی سوگیری حافظه آشکار و ضمنی بیشتری نسبت به افراد بهنجار داشتند و فرهنگ تأثیری بر میزان سوگیری نداشت. به طوری که تفاوت معناداری در نمرات سوگیری حافظه بین شرکت‌کنندگان ایرانی و هندی دیده نشد. فریدریکی و همکاران (فریدریکی، دريسن، وینگنفلد، کرمر، کیسلر و بیلو¹، 2014) سوگیری توجه و حافظه نسبت به کلمات مربوط به الکل، منفی و خشی را در افراد وابسته به الکل با و بدون افسردگی اساسی مورد بررسی قرار دادند. نتایج نشان داد که حواس افراد وابسته به الکل بدون افسردگی و گروه نرمال، در مقایسه با کلمات منفی بیشتر با کلمات مرتبط با الکل پرت می‌شود. افراد وابسته به الکل همراه با افسردگی اساسی بیشتر کلمات مرتبط به الکل را نسبت به کلمات منفی به یاد آوردند. این نتایج نشان دهنده سوگیری توجه و حافظه نسبت به کلمات مرتبط به مواد بود و محققان به این نتیجه رسیدند که اختلالات همبود با وابستگی مواد تأثیری بر سوگیری نسبت به محرک‌های مربوط به مواد ندارد. در پژوهش دیگری کلین، نلسون و آنکر² (2013) سوگیری توجه و حافظه بازنشاسی نسبت به کلمات مرتبط با الکل را در بیماران که اخیراً برای ترک الکل مراجعه کرده بودند را مورد بررسی قرار دادند. نتایج پژوهش نشان دهنده سوگیری توجه و حافظه در این افراد بود، به طوری که کلمات مرتبط به مواد نسبت به کلمات خشی بیشتر حواس این افراد را پرت می‌کرد و در حافظه آن‌ها ماندگارتر بود. این نتایج در پژوهش

3. Albery, Sharma, Noyce, Frings & Moss,
4. Gray
5. Lusher, Chandler & Ball
6. Field, Mogg & Bradley
7. Cox, Fadardi & Pothos
8. Field & Eastwood

1. Fridrici, Driessen, Wingenfeld, Kremer,
Kissler & Beblo
2. Klein, Nelson & Anker

سوء مصرف کننده را نشان دادند. در مطالعه‌ای رحمانیان (2008) نشان داد که در وابستگان به مواد افیونی بین سایکوپاتی و وسوسه مصرف مواد ارتباط وجود دارد و طول مدت مصرف بر میزان این رابطه تأثیرگذار است. به طوری که ارتباط بین وسوسه و سایکوپاتی در افرادی که بیش از 8 سال مصرف داشته‌اند بیشتر از افرادی بود که مدت زمان مصرف آن‌ها کمتر از 8 سال بود.

در مجموع پژوهش‌های مرور شده در بالا به بررسی نقش جداگانه پردازش‌های شناختی، وسوسه و خصوصیات شخصیتی در اختلالات وابستگی به مواد و ارتباط بین آن‌ها پرداختند و در مجموع نتایج نشان دهنده وجود ارتباط بین این متغیرهاست که همگی در شروع، تداوم و درمان وابستگی یا سوء مصرف مواد نقش اساسی ایفا می‌کنند. با این وجود محدودیت‌هایی در تحقیقات قبلی وجود دارد و محقق بر آن شد که از زاویه دیگری به بررسی ارتباط بین متغیرهای مطرح شده پردازد. بر اساس اطلاعات محقق تا کنون پژوهشی به بررسی رابطه بین حافظه ضمنی و وسوسه نپرداخته است. از سوی دیگر با وجود اینکه پژوهش‌های زیادی در زمینه بررسی رابطه بین وسوسه و سوگیری‌های شناختی وجود دارد، اما هیچ پژوهشی به نقش واسطه‌ای خصوصیات شخصیت در قوت یا ضعف این ارتباط نپرداخته است. از آنجا که پردازش‌های شناختی آشکار و ضمنی سوء مصرف مواد را تحت تأثیر قرار می‌دهد و درک عوامل تأثیرگذار بر این پردازش‌ها ممکن است در درمان و حتی پیشگیری از این اختلالات مؤثر باشد، بنابراین پژوهشی با هدف بررسی نقش تعدیل‌کنندگی خصوصیات شخصیت

است. وینستین و کاکس¹ (2006) نشان دادند که یادآوری اتوبیوگرافی وسوسه مواد در بیماران سوء مصرف کننده باعث افزایش فعالیت هیجانی، کاهش عواطف مثبت و افزایش خلق منفی می‌گردد که منعکس کننده ارتباط بین سوگیری حافظه و وسوسه مصرف مواد است. در مجموع محققان زیادی رابطه بین پردازش‌ها و سوگیری‌های شناختی و وسوسه را مورد بررسی قرار داده‌اند. در کل نتایج پژوهش‌ها نشان می‌دهد پردازش اطلاعات مثل سوگیری‌های توجه و حافظه ارتباط تنگاتنگی با افزایش سوء مصرف مواد در افراد وابسته به مواد دارد.

گروهی دیگر از پژوهش‌ها به بررسی رابطه بین خصوصیات شخصیتی و پردازش‌های شناختی پرداخته‌اند. در مجموع برخی از پژوهش‌ها نشان داده‌اند که برون‌گراها نسبت به درون‌گراها نسبت به محرک‌های هیجانی مثبت حساسیت بیشتری دارند و سوگیری توجه بیشتری نسبت به این محرک‌ها نشان می‌دهند (ایربلیچ، ایرلیوین و ایربلیچ²، 2001). وایرز، دیجانگ، هاورمنز و جلیسیک³ (2004) نشان دادند که خصوصیات شخصیتی خاصی مثل تکانشگری ممکن است سوگیری‌های شناختی مرتبط با مواد را افزایش دهد. پژوهش‌های مشابه رابطه بین سوگیری‌های شناختی با تکانشگری (وایرز، سرجنت و گانینگ⁴، 2000)، هیجان خواهی (رحمانیان و حسنی، 1384) و پرخاشگری (باند، ورهیدن، وینگرو و کوران⁵، 2004) در آزمودنی‌های وابسته به مواد و

1. Weinstein & Cox
2. Erbllich, Earleywine & Erbllich
3. Wiers, de Jong, Havermans, & Jelicic
4. Wiers, Sergeant & Gunning
5. Bond, Verheyden, Wingrove & Curran

مهدیه رحمانیان: رابطه بین سوگیری های شناختی و وسوسه در افراد مبتلا به وابستگی به مواد افیونی: نقش تعدیل کنندگی ...

آزمایه پروب دات: ابزار سنجش در این پژوهش به استناد از ستورمارک، فیلد، هاگدان و هورویتز¹ (1997)، تونشد و دوکا² (2001) و مگ و همکاران (مگ، برادلی، فیلد و دهور³؛ 2003) آزمایه پروب دات⁴ است که برای مطالعه انتقال توجه بینایی و سنجش سوگیری توجه طراحی شده است. این آزمایه توسط برنامه رایانه‌ای «تورویر»⁵ تدوین گردیده است. در این برنامه دو مستطیل در راست و چپ صفحه نمایشگر و یک نقطه مرکزی (علامت +) در وسط صفحه به‌عنوان نقطه ثابت وجود دارد. داخل مستطیل‌ها دو کلمه به‌طور همزمان ظاهر می‌شود. سپس دو کلمه ناپدید شده و یک محرک هدف (*) جای یکی از کلمات ظاهر می‌گردد. کلمات در دو گروه 40 کوششی ارائه می‌شوند. در هر گروه، یک ترکیب از هر دو محرک دو بار ارائه می‌گردد، یک دفعه محرک هدف جایگزین کلمه مربوط به مواد شده و یک دفعه محرک هدف جایگزین کلمه خنثی می‌شود. به این ترتیب در نیمی از کوشش‌ها کلمه مربوط به مواد در سمت چپ و در نصف دیگر کلمه مربوط به مواد در سمت راست ارائه می‌گردد. ترتیب ارائه گروه‌ها در تمام آزمودنی‌ها ثابت بوده ولی ترتیب ارائه کوشش درون گروه‌ها برای هر آزمودنی به صورت تصادفی صورت می‌گیرد. در این آزمایه زمان صرف شده از لحظه ارائه محرک هدف (ستاره) تا فشار دادن دکمه توسط آزمودنی زمان واکنش نامیده می‌شود. زمان واکنش سریع‌تر به محرک مربوط به مواد در مقایسه با واکنش به محرک خنثی سوگیری

در رابطه بین سوگیری‌های شناختی و وسوسه مصرف مواد در افراد مبتلا به وابستگی به مواد ضرورت می‌یابد.

روش

جهت بررسی و پیش‌بینی رابطه بین متغیرها از روش تحقیق توصیفی از نوع همبستگی استفاده شد. جامعه آماری شامل کلیه افراد مذکر وابسته به مواد افیونی که طی ماه‌های خرداد تا شهریور 1394 به مراکز بازپروری و ترک اعتیاد شهر تهران مراجعه کرده بودند. از بین این افراد 100 نفر از کسانی که به تشخیص روان‌پزشک و متخصص روانشناسی بالینی ملاک‌های تشخیصی وابستگی به مواد افیونی بر اساس ملاک‌های DSM-V و معیارهای شمول را دریافت کردند، با روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شدند. ملاک‌های شمول عبارت بودند از: طیف سنی بین 23 تا 45 سال، جنسیت مذکر، عدم دریافت درمان جهت ترک در زمان اجرای آزمون، داشتن حداقل 6 ماه مصرف مواد به صورت مداوم و حداقل یک بار مصرف روزانه، دارا بودن حداقل سواد خواندن و نوشتن جهت انجام آزمون‌های پژوهش، عدم مصرف الکل و سایر مواد روان‌گردان و مخدر. نتایج آمار توصیفی نشان داد که میانگین انحراف معیار سن آزمودنی‌ها $33/61 \pm 6/3$ و میانگین تحصیلات آن‌ها 12/58 سال بود. آزمودنی‌ها به‌طور متوسط 11/24 سال مبتلا به اختلال وابستگی به مواد افیونی بودند و میانگین سن شروع اختلال 22/3 سالگی بود.

ابزار به کاررفته در پژوهش حاضر عبارتند از:

1. Stormark, Field, Hugdahl & Horowitz
2. Townshend & Duka
3. Mogg, Bradley, Field & De Houwer
4. Probe dot task
5. Author ware

آزمون تکمیل کلمات ناتمام: جهت بررسی سوگیری حافظه ضمنی در این پژوهش به استناد از بینی و آرنت (2008) و باری، ناس، رهم² (2004) از آزمون تکمیل کلمات ناتمام³ استفاده گردید که روش غیرمستقیم جهت ارزیابی حافظه است. در این آزمون لیستی از کلمات ناتمام به آزمودنی‌ها ارائه می‌گردد و از آن‌ها خواسته می‌شود با اولین کلمه‌ای که به ذهنشان می‌رسد هر کلمه را کامل کنند. کلمات ناتمام طوری انتخاب شده‌اند که آزمودنی می‌تواند با نیمی از آن‌ها (12 کلمه) کلمه خنثی بسازد و با نیمی از آن‌ها (12 کلمه) کلمه مرتبط با مواد. سوگیری حافظه ضمنی با توجه به فراوانی نوع کلمات کامل شده محاسبه می‌گردد، به طوری که اگر نسبت کلمات مربوط به مواد بیشتر از کلمات خنثی باشد نشان دهنده سوگیری توجه خواهد بود.

پرسشنامه عقاید و سوسه‌انگیز: جهت بررسی و سوسه مواد از پرسشنامه عقاید و سوسه‌انگیز¹ (CBQ) استفاده شد که یک مقیاس خود سنجی است و عقاید مربوط به و سوسه مواد را مورد سنجش قرار می‌دهد. این مقیاس توسط بک و کلارک (1993) ساخته شده و دارای 20 ماده است که هر کدام در یک مقیاس 7-1 درجه‌ای از کاملاً مخالف (1 نمره) تا کاملاً موافق (7 نمره) درجه‌بندی می‌گردند. ضریب پایایی² و روایی³ این پرسشنامه در فرهنگ ایرانی توسط رحمانیان، میر جعفری و حسنی (1384) مورد بررسی قرار گرفت. پایایی این پرسشنامه از طریق محاسبه ضریب همسانی درونی برحسب آلفای کرونباخ برابر

توجه تعریف شده است. زمان ارائه محرک 500 هزارم ثانیه است.

آزمایه حافظه بازشناسی: جهت بررسی سوگیری حافظه آشکار در این پژوهش به استناد از فرانکن (2003) از آزمایه کامپیوتری حافظه بازشناسی¹ استفاده شد که توسط محقق طراحی شده بود. این آزمایه توسط برنامه رایانه‌ای «تورویر» تدوین گردیده است. در این آزمایه ابتدا یک سری کلمات، تک به تک، روی صفحه مانیتور ظاهر می‌شود و از آزمودنی خواسته می‌شود تا آن‌ها را به خاطر بسپارد. هر کلمه دو بار به صورت تصادفی تکرار می‌گردد و کلمات مشابه پشت هم ظاهر نمی‌شوند. سپس لیستی از کلمات به آزمودنی‌ها ارائه می‌گردد که شامل کلمات قبلاً دیده شده و کلمات جدید است و از آزمودنی خواسته می‌شود که کلماتی را که قبلاً دیده است را از بین کل کلمات بازشناسی نماید. دو کلید روی صفحه کلید به عنوان بله و خیر تعریف شده است و آزمودنی با دیدن کلمات یکی از گزینه را انتخاب می‌کند. در این آزمایه 60 کلمه استفاده شد که 20 کلمه مربوط به اعتیاد و مواد، 20 کلمه خنثی و 20 نام میوه بود. جهت حذف اثر طول کلمات بر یادآوری، سه دسته کلمات بر اساس تعداد حروف و بخش با هم هم‌تاسازی شدند. سپس کلمات در هر گروه به دو دسته ده‌تایی تقسیم شده و دسته اول که شامل 30 کلمه بود در مرحله اول ارائه گردید. در مرحله دوم 60 کلمه (30 کلمه قبلاً دیده شده و 30 کلمه جدید) ارائه شد تا آزمودنی از بین آن‌ها کلمات قبلاً دیده شده را بازشناسی نماید.

2. Barry, Naus & Rehm
3. Word-stem completion
1. Craving beliefs questionnaire
2. Reliability
3. Validity

1. Recognition memory task

مهدیه رحمانیان: رابطه بین سوگیری های شناختی و وسوسه در افراد مبتلا به وابستگی به مواد افیونی: نقش تعدیل کنندگی ...

گفته شده نمره گذاری می‌شوند (گروسی فرشی، 1380). این پرسشنامه در ایران توسط گروسی (1380) هنجاریابی شده است. اعتبار این پرسشنامه با استفاده از روش آزمون - آزمون مجدد به ترتیب 0/83 (روان آزرده‌گی)، 0/75 (برونگرایی)، 0/80 (گشودگی به تجربه)، 0/79 (سازگاری)، 0/79 (باوجدان بودن) به دست آمده است. در پژوهش آتش روز (1386) با استفاده از روش همسانی درونی، ضریب آلفای کرونباخ برای هر یک از 5 صفت: روان آزرده‌گی، برون‌گرایی، گشودگی، سازگاری و باوجدانی بودن به ترتیب 0/74، 0/55، 0/27، 0/38 و 0/77 به دست آمد.

روش

بعد از انتخاب نمونه پژوهش، هدف و شیوه انجام پژوهش توضیح داده شد و تک‌تک آزمودنی‌ها فرم رضایت‌نامه را امضا کردند. آزمودنی‌ها تک‌تک برای اجرای آزمون دعوت شدند و برای هر آزمودنی بین 1/30 تا 2 ساعت وقت گذاشته شد. ابتدا آزمون پنج عاملی شخصیت نئو و پرسشنامه عقاید وسوسه‌انگیز اجرا شد. جهت اطمینان از پاسخ دادن صحیح به سؤالات، آزمونگر در زمان پر کردن پاسخ‌نامه‌ها حضور داشت و هرگونه ابهام در سؤالات را برای آزمودنی توضیح می‌داد. سپس مراجع به مدت 5 دقیقه استراحت کرد و پذیرایی مختصری به عمل آمد و بعد از آن اول آزمایش کلمات ناتمام و بعد از آن آزمایش حافظه بازشناسی و در نهایت پروب دات اجرا شد. این ترتیب به خاطر عدم تأثیر کلمات موجود در آزمایش پروب دات و حافظه بازشناسی در تکمیل کلمات ناتمام انتخاب شد. برای اجرای آزمایش حافظه بازشناسی، آزمودنی به فاصله 50 سانتی‌متر از

با 0/84 (n=90) و ضریب همبستگی حاصل از روش تصنیف¹ بر اساس سؤالات زوج و فرد، معادل $r=0/81$ (n=90) به دست آمد. علاوه بر این، با توجه به تحقیقات انجام شده در زمینه همبستگی بین میزان وسوسه و سوگیری توجه نسبت به محرک‌های مربوط به مواد (مودل، گلاسر، سیر و مونتر²؛ 1992؛ ارمن، رابینز، برومول، لئکفورد، مونتروسو و ابرین³، 2002؛ فرانکن، کرون و هندریک⁴؛ 2000)، محقق برای بررسی روایی این پرسشنامه از ضریب همبستگی پیرسون استفاده نمود و ضریب همبستگی معادل $r=-0/28$ (n=90) به دست آمد که در سطح 0/001 معنادار است (رحمانیان و همکاران، 1384).

پرسشنامه پنج عاملی شخصیت نئو (فرم کوتاه):

کاستا و مک‌کریدرسال 1989 فرم کوتاه پرسشنامه پنج عاملی را برای سنجش پنج عامل اصلی شخصیت طراحی کردند. این پرسشنامه به صورت خود سنجی است و شخصیت را در پنج خصیصه اصلی روان آزرده‌گی، برون‌گرایی، گشودگی به تجربه، سازگاری و باوجدان بودن می‌سنجد. این پرسشنامه 60 عبارت دارد و بر اساس مقیاس لیکرت 5 درجه‌ای (کاملاً مخالفم، مخالفم، بی‌تفاوت، موافقم و کاملاً موافقم) نمره‌گذاری می‌شود. نمره‌گذاری در تمام مواد یکسان نیست. به این معنی که در نمره‌گذاری برخی از مواد فرم کوتاه پرسشنامه، به کاملاً مخالفم نمره 4، مخالفم نمره 3، بی‌تفاوت نمره 2، موافقم نمره 1 و کاملاً موافقم نمره صفر تعلق می‌گیرد. در حالیکه برخی دیگر از مواد این فرم کوتاه به صورت عکس حالت

1. Split -Half
2. Modell, Glaser, Cyr & Mountz
3. Ehrman, Robbins, Bromwell, Lankford, Monterosso & O'Brien
4. Franken, Kroon & Hendriks

در سمت چپ قرار می‌گرفت. هنگامی که واژه‌ها ناپدید می‌شدند جای یکی از واژه‌ها، محرک هدف (*) ظاهر می‌شد. محرک هدف روی صفحه باقی می‌ماند تا آزمودنی کلید را فشار دهد. اگر تا دو ثانیه آزمودنی کلید را فشار نمی‌داد جفت کلمه بعدی ظاهر می‌شد. پس از اجرای آزمون‌ها از آزمودنی تقدیر و تشکر به عمل آمد و جلسه پایان می‌یافت.

یافته‌ها

در مطالعه حاضر جهت بررسی رابطه بین وسوسه و سوگیری‌های شناختی و تأثیر خصوصیات شخصیت بر قدرت این رابطه از تحلیل رگرسیون سلسله مراتبی استفاده شد. براساس مدل بارون و کنی¹ (1986) به منظور بررسی اثر متغیر تعدیل‌کننده بر استحکام رابطه بین متغیرهای ملاک و پیش‌بین، تحلیل رگرسیون سلسله مراتبی، روش آماری مناسب است. به این منظور اثر اصلی متغیر پیش‌بین و تعدیل‌کننده بر متغیر ملاک و همچنین اثر تعاملی پیش‌بین × تعدیل‌کننده روی متغیر ملاک باید بررسی شود (فرایزر، تیکس و بارون²، 2004). از آنجایی که متغیر ملاک شامل سه متغیر سوگیری توجه، حافظه ضمنی و حافظه آشکار است، رابطه هر متغیر با متغیر پیش‌بین (وسوسه) به صورت جداگانه بررسی شد. علاوه بر این، متغیر تعدیل‌کننده شامل پنج خصوصیت شخصیت بود که اثر هر کدام از آن‌ها بر همبستگی بین سوگیری‌های شناختی و وسوسه به صورت مجزا مورد بررسی قرار گرفت. نتایج تحلیل در جدول زیر ارائه شده است.

صفحه‌نمایش کامپیوتر نشست. در ابتدا به آزمودنی گفته شد که چند کلمه روی صفحه‌نمایش نشان داده می‌شود، به کلمات دقت کنید و به خاطر بسپارید. هر کلمه 500 میلی‌ثانیه روی صفحه‌نمایش داده شد. یک دقیقه بعد از اتمام کلمات، مرحله دوم آزمایش شروع شد و این دستورالعمل به آزمودنی داده شد «کنون لیستی از کلمات روی صفحه نشان داده می‌شود، اگر کلمه در لیست قبلی موجود بوده و کلمه برای شما آشناست، گزینه بله را انتخاب کنید و اگر کلمه جدید است و در لیست قبلی نبوده دکمه خیر را فشار دهید». در این مرحله 60 کلمه ارائه گردید و حداکثر به مدت 1000 میلی‌ثانیه روی صفحه‌نمایش باقی می‌ماند تا آزمودنی دکمه را فشار دهد. کل آزمون حدود 15 دقیقه طول می‌کشید. بعد از آن آزمودنی‌ها آزمایش پروب دات را انجام دادند.

دستور کار به این صورت به آزمودنی ارائه شد: «دو واژه روی صفحه ظاهر می‌شود و پس از آن بی‌درنگ، جای یکی از واژه‌ها یک علامت ستاره (*) قرار می‌گیرد که برحسب جای ستاره، می‌بایست کلید چپ یا راست صفحه کلید فشار دهید». پس از آموزش، یک کار تمرینی ارائه می‌شد که دربرگیرنده 10 کوشش بود. در این 20 کوشش 10 جفت واژه دوبار تکرار می‌شدند که هیچ‌کدام از واژه‌های مربوط به مواد نبودند و در آزمایش اصلی ارائه نمی‌شدند. پس از پایان تمرین، آزمودنی 80 کوشش را پی‌درپی دنبال می‌کرد. هر تلاش با پدیدار شدن نقطه ثابت (+) در وسط صفحه به مدت یک ثانیه، آغاز می‌شد. پس از ناپدید شدن نقطه ثابت، یک جفت واژه به مدت 500 هزارم ثانیه روی صفحه پدیدار می‌گردید. هر بار، یکی از واژه‌ها در سمت راست نقطه ثابت و دیگری

1. Baron & Kenny

2. Frazier, Tix & Barron

جدول 1. تحلیل رگرسیون برای بررسی اثر تعدیل‌کنندگی ویژگی‌های شخصیتی بر رابطه سوگیری‌های شناختی و وسوسه

سوگیری حافظه ضمنی		سوگیری حافظه آشکار		سوگیری توجه		متغیرهای ملاک	مراحل
β	DR ²	β	DR ²	β	DR ²		
0/46*** 0/67*** 0/66*** 0/49*** 0/66***	0/45***	0/66*** 0/74*** 0/71*** 0/58*** 0/75***	0/57***	0/62*** 0/79*** 0/74*** 0/57*** 0/74***	0/59***	متغیرهای پیش‌بین وسوسه مصرف مواد (اولین رگرسیون) وسوسه مصرف مواد (دومین رگرسیون) وسوسه مصرف مواد (سومین رگرسیون) وسوسه مصرف مواد (چهارمین رگرسیون) وسوسه مصرف مواد (پنجمین رگرسیون)	1
0/44*** -0/01 -0/001 0/31* 0/14	0/15*** 0/002 0/002 0/06* 0/01	0/22* -0/03 -0/07 0/30** 0/10	0/04* 0/00 0/007 0/06* 0/01	0/25* 0/04 -0/03 0/32** 0/10	0/06** 0/004 0/004 0/06** 0/006	متغیرهای تعدیل‌کننده برونگرایی باوجدان بودن سازگاری روان‌آزردگی گشودگی به تجربه	2
0/00 -0/18 -0/25* 0/12 -0/15	0/00 0/03 0/06* 0/01 0/02	-0/02 -0/10 -0/14 0/15 0/02	0/00 0/009 0/02 0/02 0/00	0/12 -0/10 -0/21* 0/20* -0/08	0/014 0/008 0/04* 0/04* 0/006	پیش‌بین تعدیل‌کننده وسوسه × برونگرایی وسوسه × باوجدان بودن وسوسه × سازگاری وسوسه × روان‌آزردگی وسوسه × گشودگی به تجربه	3
23/24*** 14/28*** 16/16*** 17/35*** 14/53***		23/98*** 21/47*** 23/11*** 28/69*** 21/62***		29/69*** 23/11*** 26/69*** 33/68*** 23/21***		F کلی برای مدل اولین رگرسیون دومین رگرسیون سومین رگرسیون چهارمین رگرسیون پنجمین رگرسیون	

* $p \leq 0/05$ ، ** $p \leq 0/01$ *** $p \leq 0/001$

اولین رگرسیون: برون‌گرایی به‌عنوان تعدیل‌کننده، دومین رگرسیون: باوجدان بودن به‌عنوان تعدیل‌کننده، سومین رگرسیون: سازگاری به‌عنوان تعدیل‌کننده، چهارمین رگرسیون: روان‌آزردگی به‌عنوان تعدیل‌کننده، پنجمین رگرسیون: گشودگی به تجربه به‌عنوان تعدیل‌کننده.

مهديه رحمانیان: رابطه بین سوگیری های شناختی و وسوسه در افراد مبتلا به وابستگی به مواد افیونی: نقش تعدیل کنندگی ...

خصوصیات باوجدان بودن، سازگاری و گشودگی به تجربه پیش‌بینی کننده‌های معنادار سوگیری‌های شناختی نبودند.

به منظور بررسی اثر تعدیل‌کنندگی ویژگی‌های شخصیت بر استحکام رابطه سوگیری‌های شناختی و وسوسه، اثر تعاملی هر یک از ویژگی‌های شخصیتی با وسوسه وارد مرحله سوم معادله رگرسیون شد. نتایج این مرحله نشان داد که از بین ویژگی‌های شخصیتی تنها روان‌آزردگی و سازگاری تعدیل‌کننده رابطه سوگیری توجه و وسوسه بود. به طوریکه ضریب بتا نشان داد میزان بالای روان‌آزردگی ($\beta=0/20$) و میزان پایین سازگاری ($\beta=-0/21$) نقش تعدیل‌کنندگی را در استحکام رابطه سوگیری توجه و وسوسه بازی می‌کند. علاوه بر این نتایج این مرحله معادله رگرسیون نشان داد سازگاری تعدیل‌کننده رابطه سوگیری حافظه ضمنی و وسوسه بود. به طوری که ضریب بتا نشان داد میزان پایین سازگاری ($\beta=-0/25$) نقش تعدیل‌کنندگی را در استحکام رابطه سوگیری حافظه ضمنی و وسوسه بازی می‌کند. در نهایت هیچ‌کدام از خصوصیات شخصیتی تعدیل‌کننده رابطه سوگیری حافظه آشکار و وسوسه نبود.

نتیجه‌گیری و بحث

نتایج پژوهش حاضر نشان داد که میزان وسوسه افراد مبتلا به سوءمصرف مواد پیش‌بینی کننده سوگیری‌های توجه، حافظه آشکار و ضمنی بود. علاوه بر این، خصوصیات برون‌گرایی و روان‌آزردگی به‌طور معناداری قادر به پیش‌بینی سوگیری‌های شناختی بودند. نتایج همچنین نشان

همان‌گونه که در جدول فوق مشاهده می‌شود نتایج مرحله اول هر تحلیل رگرسیون نشان داد نمرات وسوسه به‌تنهایی پیش‌بینی کننده میزان سوگیری توجه $P<0/001$ ، $F(1/98)=68/88$ ، سوگیری حافظه آشکار $P<0/001$ ، $F(1/98)=64/68$ و سوگیری حافظه ضمنی $P<0/001$ ، $F(1/98)=39/61$ است. به طوری که 59% از واریانس سوگیری توجه، 57% از واریانس سوگیری آشکار و 45% از واریانس حافظه ضمنی توسط میزان وسوسه تبیین می‌گردد. در مرحله دوم جهت بررسی قدرت پیش‌بین کنندگی ویژگی‌های شخصیتی بر نگرش به مواد، نمرات پنج ویژگی شخصیت به‌عنوان متغیرهای تعدیل‌کننده وارد تحلیل رگرسیون شدند. نتایج دومین مرحله نشان داد که 6% از واریانس سوگیری توجه $P<0/01$ ، $F(1/97)=7/41$ ، 4% از واریانس سوگیری حافظه آشکار $P<0/05$ ، $F(1/97)=4/29$ و 15% از واریانس حافظه ضمنی $P<0/001$ ، $F(1/97)=17/78$ توسط میزان برون‌گرایی تبیین می‌گردد. علاوه بر این، در تحلیل رگرسیونی که خصوصیت روان‌آزردگی به‌عنوان تعدیل‌کننده وارد معادله شد، نشان داده شد که روان‌آزردگی به‌طور معناداری پیش‌بینی کننده سوگیری توجه $P<0/01$ ، $F(1/97)=8/01$ ، حافظه آشکار $P<0/05$ ، $F(1/97)=7/30$ و ضمنی $P<0/05$ ، $F(1/97)=6/26$ است. به طوری که 60% از واریانس سوگیری توجه، 57% از واریانس سوگیری آشکار و 64% از واریانس حافظه ضمنی توسط میزان روان‌آزردگی تبیین می‌گردد. نتایج مرحله دوم بقیه معادلات رگرسیون نشان داد که

مهدیه رحمانیان: رابطه بین سوگیری های شناختی و وسوسه در افراد مبتلا به وابستگی به مواد افیونی: نقش تعدیل کنندگی ...

هستند و معمولاً احساس ناامیدی و اضطراب بالایی را تجربه می‌کنند، بنابراین بسیاری از افراد روان آزرده جهت خودتنظیمی، حل مشکلات و رسیدن به آرامش مصرف مواد را انتخاب می‌کنند و از آنجایی که خصوصیت روان آزردگی توانایی شرطی شدن را افزایش می‌دهد، سوگیری‌های شناختی در این افراد شدیداً افزایش می‌یابد. علاوه بر این آیزنک (1997) اعتقاد دارد که افراد برون‌گرا جهت افزایش سطح برانگیختگی مغز و رساندن آن به سطح بهینه، فعالیت‌های هیجان‌انگیز و محرک‌های برانگیزاننده را جستجو می‌کنند. بر اساس این نظریه برخی از افراد برای حفظ سطح بهینه و تعادل برانگیختگی مصرف مواد را به‌عنوان فعالیت برانگیزاننده انتخاب می‌کنند. با توجه به اینکه سوگیری‌های شناختی به‌عنوان پاسخ‌های شرطی به محرک‌های مربوط به مواد در نظر گرفته می‌شوند، بنابراین انتظار می‌رود فردی که میزان برون‌گرایی و روان آزردگی بالایی را تجربه می‌کند، هنگامی که با محرک‌های مربوط به مواد روبرو می‌شود سوگیری‌های شناختی وی افزایش می‌یابد. یکی دیگر از خصوصیات افراد وابسته به مواد سازگاری پایین است. با توجه به اینکه این افراد شدیداً مداخله‌گر هستند و تمایلی به بهزیستی سایر افراد ندارند و خودمحوریت بالایی دارند، بنابراین تمایلی به سازگاری با دیگران ندارند. از طرف دیگر خصوصیات مطرح‌شده باعث گوشه‌گیری و ایزوله شدن این افراد می‌گردد، بنابراین خشم و تنفر در این افراد افزایش یافته و سطح سازگاری‌شان را کاهش می‌دهد. علاوه بر این گوشه‌گیری باعث کاهش محرک‌ها در محیط

داد که از بین پنج خصوصیت شخصیتی تنها سازگاری و روان آزردگی تعدیل‌کننده استحکام رابطه وسوسه و سوگیری توجه بود و سازگاری تعدیل‌کننده استحکام رابطه بین وسوسه و سوگیری حافظه ضمنی بود. اثر تعدیل‌کنندگی خصوصیات شخصیت بر رابطه بین وسوسه و سوگیری‌های شناختی همسو با نتایج پژوهش راستین¹ (1998) است که نشان داد خصوصیات شخصیتی در رابطه بین حالات خلقی و پردازش‌های هیجانی نقش میانجیگری را دارد. علاوه بر این، رابطه بین خصوصیات شخصیتی، وسوسه و سوگیری‌های شناختی در پژوهش‌ها متعدد به اثبات رسیده است (برای مثال متیوز¹، 2008؛ رحمانیان و میرجعفری، 2006؛ بروس و جونز، 2006؛ فیلد و استوود، 2005؛ فیلد، مگ و برادلی، 2005 و فرانکن، 2003). برخی از پژوهش‌ها به این نتیجه رسیده‌اند که تفاوت‌های فردی و خصوصیات شخصیتی ممکن پردازش شناخت‌های مرتبط با مواد را تحت تأثیر قرار دهند (وایرز و همکاران، 2004؛ وایرز و همکاران، 2000) که با نتایج پژوهش حاضر مبتنی بر اینکه برون‌گرایی و روان آزردگی پیش‌بینی کننده سوگیری‌های شناختی در افراد وابسته به مواد افیونی هستند، همسو است. این نتایج با توجه به نظریه خصوصیات شخصیت آیزنک (1997)، مدل سه‌بعدی کلونینجر² (1987) و نظریه گری (1978) قابل تبیین است. بر اساس این نظریه‌ها افراد با روان آزردگی بالا فاقد ثبات هیجانی

1. Rusting
1. Matthews
2. Cloninger

در کل نتایج مطالعه حاضر نشان داد که وسوسه و تمایل به مصرف مواد در افراد وابسته به مواد افیونی می‌تواند پیش‌بینی کننده میزان سوگیری‌های شناختی نسبت به نشانه‌های مربوط به مواد باشد؛ به عبارت دیگر میزان وسوسه بالا در این افراد باعث پردازش سریع‌تر اطلاعات مرتبط با مواد می‌شود. علاوه بر این میزان سوگیری‌های شناختی می‌تواند بر اساس خصوصیات شخصیتی افراد وابسته به مواد پیش‌بینی شود، به طوری که برون‌گراها و افرادی که روان آزرده‌تری دارند سوگیری بیشتری نسبت به محرک‌های مربوط به مواد دارند. در نهایت نتایج نشان داد خصوصیات شخصیتی می‌توانند تعدیل‌کننده استحکام رابطه بین وسوسه و سوگیری توجه و حافظه ضمنی باشند ولی این اثر تعدیل‌کنندگی در رابطه بین وسوسه و سوگیری حافظه آشکار یافت نشد. نتایج پژوهش حاضر می‌تواند در درمان، پیشگیری و جلوگیری از عود مصرف اختلالات وابستگی و سوءمصرف مواد مورد استفاده قرار گیرد. از آنجا که پژوهش حاضر صرفاً روی نمونه‌ای از افراد مذکر مبتلا به اختلال وابستگی به مواد افیونی صورت گرفت، جهت تأیید و تعمیم‌پذیری بیشتر نتایج پژوهش حاضر پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آینده نمونه‌ای دوجنسیتی با افراد وابسته به مواد مخدر دیگر را مورد هدف قرار دهند.

شده و پردازش‌های شناختی کاملاً انتخابی می‌گردد، بنابراین به صورت خودکار جذب محرک‌های خوشایند مثل نشانه‌های مربوط به مواد می‌شوند.

تأثیر متفاوت خصوصیات شخصیتی بر رابطه بین وسوسه و سوگیری‌های شناختی می‌تواند بر اساس «پردازش پایین به بالا و بالا به پایین»¹ در نظریه شیفرین و اشنایدر توضیح داده شده است، تبیین گردد. پردازش پایین به بالا یا محرک محور² مستقیماً تحت تأثیر محرک قرار می‌گیرد، در حالیکه پردازش بالا به پایین یا مفهوم محور³ تحت تأثیر ادراک فرد قرار می‌گیرد. اشنایدر و شیفرین بین پردازش‌های شناختی کنترل شده و آگاهانه و پردازش‌های شناختی خودکار و نا آگاهانه نیز تمایز قائل شدند. به طوری که پردازش‌های خودکار مثل توجه و حافظه ضمنی، پردازش‌های پایین به بالا هستند که معمولاً خشک و کلیشه‌ای هستند و معمولاً تحت تأثیر خصوصیات شخصیت فرد قرار می‌گیرند. از طرف دیگر از آنجایی که پردازش‌های شناختی آگاهانه مثل حافظه آشکار، پردازش‌هایی انعطاف‌پذیر و مفهومی هستند، افراد می‌توانند مداخله آگاهانه کنترل بیشتری بر این فعالیت‌ها داشته باشند، در نتیجه اثر متغیرهای کلیشه‌ای مثل خصوصیات شخصیت بر رابطه بین سوگیری‌های حافظه آشکار با سایر عوامل تأثیرگذار مثل وسوسه کاهش می‌یابد.

1. Bottom-up and top-down processing
2. Stimulus-driven processing
3. Conceptually driven processing

منابع

- افییونی، مبتلا به عود، ترک کرده و بهنجار». مجله روان‌شناسی، 9 (4)، 413-428
- رحمانیان، م؛ میر جعفری، س.ا. و حسنی، ج (1385). «رابطه وسوسه مصرف مواد و سوگیری توجه: مقایسه افراد وابسته به مواد افیونی، مبتلا به عود و ترک کرده». مجله روان‌پزشکی و روان‌شناسی بالینی ایران، 12 (3)، 216-222
- گروسی فرشی، م.ت (1380). رویکردی نوین در ارزیابی شخصیت (کاربرد تحلیل عاملی در مطالعات شخصیت). چاپ اول. تبریز: نشر دانیال و جامعه پژوه.
- نظری، م.ع؛ زمانی اصل، م. و احمدی، م. (1393). «تأثیر درماندگی آموخته شده بر سوگیری حافظه آشکار». دو فصلنامه پژوهشی شناخت اجتماعی، 3 (1)، 16-29.
- Albery, I.P.; Sharma, D.; Noyce, S.; Frings, D. & Moss, A.C. (2015). "Testing a frequency of exposure hypothesis in attentional bias for alcohol-related stimuli amongst social drinkers". *Addictive Behaviors Reports*, 1, 68-72.
- Baron, R. M. & Kenny, D. A. (1986). „The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations". *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 1173-1182.
- Barry, E. S.; Naus, M. J. & Rehm, L. P. (2004). "Depression and implicit memory: Understanding mood congruent memory bias". *Cognitive Therapy and Research*, 28, 387-414.
- Bearre, L.; Sturt, P.; Bruce, G. & Jones, B. T. (2007). "Heroin-related attentional bias and monthly frequency of heroin use are positively associated in attenders of a harm reduction service". *Addictive Behaviors*, 32, 784-792.
- Beck, A. T. & Clark, D. A. (1997). "An information processing model of anxiety: Automatic and strategic processes". *Behavioral Research Therapy*, 35(1), 49-58.
- Beck, A.; Wright, F.; Newman, C. & Liese, B. (1993). *Cognitive therapy of substance abuse*. New York: Guildford Press.
- Beck, A., Wright, F., Newman, C. & Liese, B. (1993). *Cognitive therapy of substance abuse*. New York: Guildford Press.
- Beeney, J. & Arnett, P. A. (2008). "Stress and memory bias interact to predict
- آتش روز، ب (1386). «پیش‌بینی پیشرفت تحصیلی از طریق دلبستگی و صفات پنج‌گانه شخصیتی». پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه شهید بهشتی.
- ترخان، م؛ احمدی لاشکی، ق (1393). «رابطه بین سوگیری شناختی متمرکز بر خود و مسئولیت‌پذیری با سازگاری اجتماعی زنان». دو فصلنامه پژوهشی عصب روان‌شناسی، 2 (ویژه‌نامه)، 97-108.
- رحمانیان، م. و حسنی، ج (1384). «مقایسه هیجان‌طلبی در افراد سوءمصرف کننده مواد و بهنجار». مجله روان‌پزشکی و روان‌شناسی بالینی ایران، 11 (3)، 341-335.
- رحمانیان، م؛ میر جعفری، س.ا. و حسنی، ج (1384). «بررسی سوگیری توجه نسبت به محرک‌های مربوط به مواد در افراد وابسته به مواد

- depression in multiple sclerosis. *Neuropsychology*, 22(1), 118-126.
- Boendermaker, W. J.; Prins, P. J. M. & Wiers, R.W. (2015). "Cognitive Bias Modification for adolescents with substance use problems-Can serious games help?" *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 49, 13-20.
- Bond, A. J.; Verheyden, S. L.; Wingrove, J. & Curran, H. V. (2004). "Angry cognitive bias, trait aggression and impulsivity in substance users". *Psychopharmacology*, 171, 331-339.
- Bruce, G. & Jones, B. T. (2006). Methods, measures, and findings of attentional bias in substance use, abuse, and dependence. In R. W. Wiers & A. W. Stacy (Eds.) *Handbook on implicit cognition and addiction* (Chapter 10, pp. 135-150). Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Cloninger, C. R. (1987). "Neurogenetic adaptive mechanisms in alcoholism". *Science*, 236, 410-416.
- Cox, W. M.; Fadardi, J. & Pothos, E. M. (2006). "The addiction-Stroop test: Theoretical considerations and procedural recommendations". *Psychological Bulletin*, 132, 443-476.
- Ehrman, R. N.; Robbins, S. J.; Bromwell, M. A.; Lankford, M. E.; Monterosso, J. R. & O'Brien, C. P. (2002). "Comparing attentional bias to smoking cues in current smokers, former smokers, and non-smokers using a dot-probe task". *Drug & Alcohol Dependence*, 67, 185-191.
- Erbllich, J., Earleywine, M., Erbllich, B. (2001). "Positive and negative associations with alcohol and familial risk for alcoholism". *Psychological and Addictive Behavior*, 15, 204-209.
- Eysenck, H. J. (1997). "Addiction, personality and motivation". *Human Psychopharmacology*, 12, 79-87.
- Eysenck, M. W. (1992). *Anxiety: The cognitive perspective*. Hove, UK: Erlbaum.
- Eysenck, M. W. & Keane, M. (2000). *Cognitive psychology*. USA & Canada: Psychological Press.
- Fehr, T.; Wiedenmann, P. & Herrmann, M. (2006). "Nicotine Stroop and addiction memory: An ERP study". *International Journal of Psychophysiology*, 62(2), 224-232.
- Field M., & Eastwood, B. (2005). "Experimental manipulation of attentional bias increases the motivation to drink alcohol". *Psychopharmacology*, 183, 350-357.
- Field, M.; Mogg, K. & Bradley, B. P. (2006). *Attention to drug-related cues in drug abuse and addiction: component processes*. In: R.W. Wiers & A.W. Stacy (Eds.). *Handbook of implicit cognition and addiction* (pp. 151-163). Thousand Oakes, CA: SAGE Publications.
- Field, M.; Mogg, K. & Bradley, B. P. (2005). "Craving and cognitive biases for alcohol cues in social drinkers". *Alcohol & Alcoholism*, 40(6), 504-510.
- Franken, I. H. A. (2003). Drug craving and addiction: Integrating psychological and neuropsychopharmacological approaches. *Progress in Neuro-Psychopharmacology and Biological Psychiatry*, 59, 1125-1132.
- Franken, I. H. A.; Kroon, L. Y. & Hendriks, V. M. (2000). "Influence of individual differences in craving and obsessive cocaine thoughts on attentional processes in cocaine abuse patients". *Addictive Behaviors*, 25(1), 99-102.
- Franken, I. H. A.; Rosso, M. & van Honk, M. (2003). "Selective memory for alcohol cues in alcoholics and its relation to craving". *Cognitive Therapy and Research*, 27(4), 481-488.

- Frazier, P. A.; Tix, A. P. & Barron, K. E. (2004). "Testing moderator and mediator effects in counseling psychology research". *Journal of Counseling Psychology*, 51, 115-134.
- Fridrici, C.; Driessen, M.; Wingefeld, K.; Kremer, G.; Kissler, J. & Beblo, T. (2014). "Investigating biases of attention and memory for alcohol-related and negative words in alcohol-dependents with and without major depression after day-clinic treatment". *Psychiatry Research*, 218(3), 311-318.
- Gray, J. A. (1987). "Perspectives on anxiety and impulsivity: A commentary". *Journal of Research in Personality*, 21, 493-509.
- Gray, K. M. (2007). "Marijuana use, withdrawal, and craving in adolescents". *Psychiatric Times*, 24(13), 57-58.
- Herning, R. I. (1996). "Cognitive event-related potentials in populations at risk for substance abuse". *NIDA Research Monograph*, 159, 161-185.
- Klein, A. A.; Nelson, L. M. & Anker, J. J. (2013). "Attention and recognition memory bias for alcohol-related stimuli among alcohol-dependent patients attending residential treatment". *Addictive Behaviors*, 38(3), 1687-1690.
- Lusher, J.; Chandler, C. & Ball, D. (2004). "Alcohol dependence and the alcohol Stroop paradigm: evidence and issues". *Drug & Alcohol Dependence*, 75, 225-231.
- Marissen, M. A. E.; Franken, I. H. A.; Waters, A. J.; Blanken, P.; van den Brink, W. & Hendriks, V. M. (2006). "Attentional bias predicts heroin relapse following treatment". *Addiction*, 101, 1306-1312.
- Matthews, G. (2008). "Personality and information processing: A cognitive adaptive theory". In G.J., Boyle, G., Matthews & D.H., Saklofske, (Eds.), *The SAGE handbook of personality theory and assessment* (Volume 1, pp. 56-79). London: SAGE Publications Ltd.
- Miller, F. P.; Vandome, A. F. & Mc Brewster, J. (Eds.). (2009). *Cognitive bias: Cognitive bias, cognition, cognitive science, social psychology, statistics, attribution theory, human, bias, anecdotal evidence, evidence (law), heuristic (paperback)*. UK: Lightning Source.
- Modell, J. G.; Glaser, F. B.; Cyr, L. & Mountz, J. M. (1992). "Obsessive and compulsive characteristics of craving for alcohol in alcohol abuse and dependence". *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, 16, 272-274.
- Mogg, K.; Bradley, B. P.; Field, M. & De Houwer, J. (2003). "Eye movements to smoking-related pictures in smokers: Relationship between attentional biases and implicit and explicit measures of stimulus valence". *Addiction*, 98, 825-836.
- Rahmanian, M. (2008). "Psychopathy in opium dependents". *Indian Journal of Clinical Psychology*, 35(2), 147-155.
- Rahmanian, M. & Mirjafari, A. (2006). "The relationship between craving and attentional bias in opiate dependent, relapsed and abstinent individuals". *Iranian journal of Psychiatry and Clinical Psychology*, 12(3), 216-222.
- Rahmanian, M.; Jena, S. P. K. & Mirjafari, A. (2009). "Attentional bias in drug dependence: Differences between tobacco and opium dependents". *Indian Journal of Clinical Psychology*, 36(2), 30-38.
- Rahmanian, M.; Jena, S. P. K. (2012). "Assessment of Memory Performance and Memory Biases in Iranian and Indian Opium Dependents: A Cross Cultural Study". *Life Science Journal*, 9(3), 1886-1897.
- Robbins, S. J. & Ehrman, R. N. (2004). "The role of attentional bias in substance

- abuse". *Behavioral and Cognitive Neuroscience Reviews*, 3(4), 243-260.
- Russo, R.; Whittuck, D.; Roberson, D.; Dutton, K.; Georgiou, G. & Fox, E. (2006). "Mood-congruent free recall bias in anxious individuals is not a consequence of response bias". *Memory*, 14 (4), 393-399.
- Rusting, C. L. (1998). "Personality, mood, and cognitive processing of emotional information: Three conceptual frameworks". *Psychological Bulletin*, 124(2), 165-196.
- Salehi Fardadi, J. & Ziaee, S. (2010). "A Comparative Study of Drug-Related Attentional Bias: Evidence From Iran". *Experimental and Clinical Psychopharmacology*, 18(6), 539-545.
- Sebastian, S. B.; Williamson, D. A. & Blouin, D. C. (2005). "Memory bias for fatness stimuli in the eating disorders". *Cognitive Therapy and Research*, 20(3), 275-286.
- Stormark, K. M.; Field, N. P.; Hugdahl, K. & Horowitz, M. (1997). "Selective processing of visual alcohol cues in abstinent alcoholics: An approach-avoidance conflict?" *Addictive Behaviors*, 22, 509-519.
- Townshend, J. M. & Duka, T. (2001). "Attentional bias associated with alcohol cues: Differences between heavy and occasional social drinkers". *Psychopharmacology*, 15, 67-74.
- Watkins, P. C.; Martin, C. K. & Stern, L. D. (2008). "Unconscious memory bias in depression: Perceptual and conceptual processes". *Journal of Abnormal Psychology*, 109(2), 282-289.
- Watts, S. E. & Weems, C. F. (2006). "Associations among selective attention, memory bias, cognitive errors and symptoms of anxiety in youth". *Journal of Abnormal Child Psychology*, 34(6), 841-852.
- Weinstein, A. & Cox, W. M. (2006). "Cognitive processing of drug-related stimuli: The role of memory and attention". *Journal of Psychopharmacology*, 20(6), 850-859.
- West, R. & Hardy, A. (2005). *Theory of addiction*. Malden, MA: Blackwell.
- Wiers, C. E.; Stelzel, C.; Gladwin, T. E.; Park, S. Q.; Pawelczack, S.; Gawron, C. K. & Stuke, H., et al. (2015). "Effects of Cognitive Bias Modification Training on Neural Alcohol Cue Reactivity in Alcohol Dependence". *American journals of psychiatry*, 172(4), 335-343.
- Wiers, R. W.; de Jong, P. J.; Havermans, R. & Jelicic, M. (2004). "How to change implicit drug use-related cognitions in prevention: A transdisciplinary integration of findings from experimental psychopathology, social cognition, memory, and experimental learning psychology". *Substance Use and Misuse*, 39(10-12), 1625-1684.
- Wiers, R. W.; Sergeant, J. A. & Gunning, W. B. (2000). "The assessment of alcohol expectancies in school children: measurement or modification?". *Addiction*, 95, 737-746.
- Williams, J. M. G.; Watts, F. N.; MacLeod, C. & Mathews, N. (1997). *Cognitive psychology and emotional disorders* (2nded.), Chichester: Wiley.
- Woud, M. L.; Hutschemaekers, M. H. M.; Rinck, M. & Becker, E. S. (2015). "The manipulation of alcohol-related interpretation biases by means of Cognitive Bias Modification - Interpretation (CBM-I)". *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 49, 61-68.